

TASARRUF TEORİSİ [1]

Yazan: *Charles RİST*
Paris Hukuk Fakültesinde
Profesör, Fransız ilim
Enstitüsü üyesi

Çeviren: Doçent Bedri GÜRİSOY

Para piyasasıyla sermaye piyasasının ortaya koydukları karışık meseleler bir tasarruf teorisinin varlığına ihtiyaç göstermektedir.

Tasarrufun XIX uncu yüz yılda kazandığı gittikçe artan kudret iktisadi gelişmenin en göze çarpan noktalarından biridir. M. Keynes bu noktayı (Les Conséquences Économiques de la Paix — Sulhün İktisadi Tesir ve Neticeleri) adındaki meşhur eserinin başına koyduğu harb öncesi Avrupasına ait tabloda, takdire değer bir açıklıkla, geçenlerde belirtmişti.

Paris, Londra, Nevyork, Berlin para piyasalarının birbirine bağıllığı; Fransa, İngiltere gibi yaşlı memleketlerin bütün dünyaya sermaye vermeleri; bunun tersine olarak bu memleketlerin kendi tasarruflarının sanayide ilk sırayı tutmak için sabırsızlanan Almanya ve Birleşik Amerika gibi milletler tarafından kapılıvermesi; gittikçe daha kudretli teşebbüsler kurmak için teşkil olunan milletlerarası tasarruf birlikleri; bazı devletlerin pek sağlam olmıyan maliyelerini korumak ve tutmak; bazı önemli mahsullerin fiyatlarının düşmesini önlemek; bütün bunlar yirminci yüz yıl iktisadını, daha ilk yıllarında, seciyelendirmiş bulunmaktadır.

Harbin devamınca, bankalara kredi açtırmak ve kâğıt para çıkarmak suretiyle başlanarak yaratılmış olan kocaman bir tasarruf kütlesi, sonra, muharip devletlerin yıpranmış ve tükenmiş tasarruflarının yerini alan muharip olmayan devletlerin tasarrufu, mütarekeye kadar askerî hareketlerin yürütülmesi imkânını sağlamıştır.

[1] Bu makale «Revue de Métaphysique et de Morale» dergisinin Nisan - Haziran 1921 tarihli sayısında çıktı. Benim düşünceme göre bu makale bir para piyasası ve sermaye piyasası teorisine giriş vazifesini görecekti. Cepheden dönmüş üniversite öğrencilerine iktisat ilminin anahatlarını gösterecek bir makaleler mecmuası içinde yer aldı. M. Xavier Léon bu mecmuanın hazırlanması ve yazılacak yazıların toplanması işinin tarafımdan yapılmasını istemek lütfunda bulunmuştu. Bu mecmua (Problèmes Actuels de l'Économique - Zamanımız İktisat Problemleri) umumi adı altında yayınlanmıştı.

Bugün ise, eski borç alan ve borç veren devletlerin karşılıklı durumlarının tamamıyla tersine dönmüş olması, büyük ölçüde milletlerarası kredilerin verilmesi ihtimalleri, ve nihayet baskısını duyduğumuz haddizatında bir sahte servet olan kâğıt parayı gerçek tasarruf ile değiştirmek zarureti, bu büyük hâdisenin anlaşılmasını her zamandan daha zaruri bir hale sokmuş bulunmaktadır.

Bununla beraber tasarruf teorisi iktisat eserlerinde pek mühim bir yer tutmaz [1]. Daha doğrusu bu teori sermaye ve faiz teorisinin içinde incelenmektedir. Zira umum nazarında sermaye ve tasarruf kelimelerinden her biri aynı mânaya gelen kelimeler gibi sık sık diğerlerinin yerine kullanılmaktadır. Kanaatimizce İngiliz geleneğinin eseri olan bu karışıklık teessüf edilecek bir şeydir. Halbuki iktisat teorilerine büyük yenilikler katmış olan Jevons, free capital (= serbest sermaye, tasarruf) un alêlâde sermayeden ayırılması suretiyle bu karışıklığın önüne geçilmesini, daha o zaman, ileri sürmüştü. Buna karşılık Walras'dan bu yana Fransız doktrini, Poreto'dan bu yana İtalyan Doktrini hiç şaşmadan tasarrufa bir yer ayırmıştır. Her iki doktrin de «tasarrufun sermaye haline gelmesini» müteşebbisin en önemli işlerinden biri olarak mütalâa etmişlerdir. İrving Fisher'in Sermaye ve Gelir adlı klâsik kitabına yapmak arzusuna kapıldığımız tek tenkid, mevzuu ele alış ve düşünüşünde, bu kavramı asla nazara almamış bulunmasıdır [2]. Buna mukabil tasarruf mefhumuna Adolphe Landry'nin büyük bir düşünce mahsulü olan «Sermayenin Faizi» adlı eserinin her yerinde raslanır. Halbuki bu kelime kitapta yoktur. Bunun yerine bizim burada «yaratıcı - tasarruf =

[1] Hususiyle tasarrufa tahsis olunmuş biricik sırf iktisat denemesi Montemartini'ninkidir. Il Nisparmio nella Economia Pura (Milâno, 1896). Böhm-Bawerk'in «Théorie Positive du Capital» adlı eserinde tasarruf üzerine yazılmış çok mükemmel bir bahis vardır. (II nci kitap, IV üncü bölüm). Rodbertus'un «Le Capital» adlı eserinde çok değerli sahifeler bulunmaktadır (Fransızca tercümesi Chatelain, S. 198 ve müt.).

Bir tasarruf teorisinin yokluğuna bu meseleleri çok iyi bilen tatbikat adamları da çok zaman işaret etmişlerdir: meselâ: M. Anatole Weber gibi. Gariptir ki, tasarrufun tarifi bile sürekli tezatlar içinde dolaşıp durmaktadır. İngiliz iktisatçıları bu işde «verimli bir yere para yatırma» keyfiyeti görüyorlar; Fransızlar para yatırmadan ihtimamla ayırdıkları bir «yedeğe koyma» keyfiyeti üzerinde duruyorlar. Tasarrufu istihlâkin zıddı saymakta herkes mütefrik olmakla beraber bu hal tasarrufu «geciktirilmiş ve yönü değiştirilmiş» bir istihlâk diye tarif etmeğe mani değildir. İşte bugün en çok revaç bulunmuş tarif budur. Sigorta tasarrufudur? Birçok müellifler (Gide, Weber, Lescure) sigortayı tasarruf fiilinin ta kendisi sayıyorlar; halbuki, diğer bazıları (Cannan, Colson), reyimize göre çok haklı olarak, bunu ayrı bir iş olarak görüyorlar. Büyük Alman Devlet İlimleri Lûgatında (Conrad ve Lexis) tasarruf kelimesine rastlanmamaktadır.

[2] Zaten geliri tarifinden de anlaşıldığı gibi, bu görüşte de tasarrufun sermaye olmadığı kabul ediliyor, ve XIV üncü kesimde bu cihet büyük bir maharetle açıklanıyor.

épargne - créatrice» adını vereceğimiz (İngilizce Saving-Capitalisation) tâbiri kullanılmıştır [1].

Bu tereddütler tasarruf fikrinin para ekonomisinden doğmuş olmasından, ve yalnız mübadele üzerine kurulmuş bir ekonomide ortaya çıkıp anlaşılabilmesinden ileri gelmektedir. Tersine olarak, sermaye teorisine, bir Robinsion'un münzevi iktisadına dahi uyacak, umumi bir anlayışla başlamak mümkündür. Halbuki Robinsion'un birazdan göreceğimiz iki çeşit tasarruftan hiç birini tanımmasına imkân yoktur. Onun bildiği tek şey sermaye yapmak ve mahsullerinden bir kısmını istif etmektir. Ayrıca, bazı faydalarına rağmen, işaret olunan tamimin (genelleştirmenin-généralisation), modern içtimai hayatın en alâka çekici olaylarından bazılarını, ve bunlardan da metotlu tahlillerin bugüne kadar hücumu cesaret gösteremediklerini: para piyasası ve malî piyasa olaylarını, iktisat teorilerinin dışında bırakmak gibi çok önemli mahzurları vardır.

Bir mukayese, görünüşte bayağı ve üzerinde çok konuşulmuş intibainı uyandıran mevzuun, iktisatçı için taşıyacağı alâkayı, okuyucuya daha iyi anlatacaktır.

İktisat dünyasının her köşesinde nakdi gelirler, yağmur damlalarının yeryüzüne düştükleri gibi, her an ferdi ekonomiler içine yağmaktadır. Yağan yağmurun bir kısmını nebat kökleri derhal çeker. Bu, ağaç gövdelerini, bitki fidelerini dolduran usare haline gelir ve yapraklara, çiçeklere ve meyvalara dağılır. Fakat damlaların daha büyük bir kısmı toprağın altına süzülür, derin tabakalara sızarlar; ve oralarda toplanarak bazan büyük yer altı su tabakalarını teşkil eder, bazan yeraltının karanlıkları içinde büyük mesafeler kateden ırmaklar halinde akarlar. Böylece nerelerde olduklarının tâyini jeologlara düşen, fakat herkesce varlığı yeryüzüne çıktığı zaman görülen, ve topraktan çıktıklarında dünyanın çeşitli köşelerinde, güneş ışığı altında, ırmakları, nehirleri ve gölleri meydana getiren bütün bir gözle görülmez su şebekesi vücut bulmuş oluyor demektir.

Tıpkı bunun gibi, gelirin bir bölümü, iktisadi faaliyetin çiçekleri ve meyvaları sayılan her çeşidinden arzu ve istekler için istihlâk edilirken, tasarruf edilen kısmı, herbirimizin teşkil ettiğimiz özel ekonomilerin gizliliği içinde birikir, veya gidip bankaların derin hazneleri - réservoir - içinde saklanırlar. Varlıkları, bunları buldukları yerden çıkararak kamusal bir sermaye talebi olduğu gün, veya yeni fabrikalar, imalâthaneler, evler, daha geniş ve daha mükemmel bir kültür sağlayacak kurumlar, gemi tezgâhları

[1] Okuyucular gelecek sahifelerin, bu iki müellife ve bundan evvelki notta adları geçen müelliflere ve hususiyile Böhm - Bawerk'e neler borçlu olduklarını çok geçmeden fark edeceklerdir.

veya demir yolu hatları sanki kendiliğindenmiş gibi topraktan fışkırdıkları zaman fark olunur. Fakat aynı zamanda menşei ve ehemmiyeti hakkında da bize çok şeyler anlatır.

Tasarruf konusunda iş adamı, tanınan kaynaklar ve bilinen haznelere - réservoirs - ilgilenir. İctimai hayatın coğrafyacısı veya jeologu olan iktisatçı ise işin iç yüzüne nüfuz etmek zorundadır. O, gelir bolluğunu sağlayan rejimle, bu gelirlerin gittikleri yerlerle, yağmuru az veya çok sızdıran bir toprak parçası gibi, alâkadar olur; bu yerlerin tasarrufa mı yoksa tam tersine, israfa mı daha elverişli olduklarına bakar ve nihayet yeraltı su şebekelerinin nerelerden geçtiklerini, tasarrufun nerelerden bazı hallerde uzaklara kaçmasının ihtimal dahilinde bulunduğunu ve bazan da nerede toplanmış ise o yerin civarında nasıl olup da kakılıp kaldığını araştırır. İktisatçı şu yaşadığımız dünyada hiçbir şeyin devamlı olmadığını da bilir. Beklenmedik bir kuraklık canlı kaynakların suyunu nasıl tüketir, veya toprağın alt üst olması sel yataklarını nasıl kurutur, göllerin seviyesini indirir veya ırmakların akışını değiştirirse, tıpkı bunun gibi, umulmadık hal ve şartların da tasarrufun yapılışını ya ağırlatacağını veya meydana çıkmasını önleyebileceğini, yahut tasarrufu, çok zaman gayrimeşru yollarla, mecrasından başka istikametlere, başka bölgelere ve başka teşebbüslere çevirebileceğini, bilir. İktisatçı sevk ve idareye kalkışmadan evvel bu değişiklikleri önceden görmeğe ve bunun uzak sebeplerini anlamağa gayret etmelidir.

Teker teker her birimiz tarafından yapıldığı anda çok basit bir hareket olduğu halde içtimai akisleriyle birlikte ele alındığında tasarruf karmaşık (mudil) bir mesele halini alır. Biz de dikkatimizi ilk önce tasarrufun içtimai mekanizması üzerine çevireceğiz. Faiz olaylarına sıkı sıkıya bağlı olan ruhi (Psikolojik) mekanizmayı ondan sonra inceliyeceğiz. Bu arada tasarrufun, iktisadi ilerlemenin iş gücü, icat ve teşebbüs gibi diğer büyük unsurları yanındaki yerini de tâyine çalışacağız.

I

İHTİYAT - TASARRUF ve YARATICI - TASARRUF

(L'Épargne - Réserve et L'Épargne - Créatrice)

İşe, gayeleri ile, tesirleriyle ve mekanizmalarıyla birbirlerinden ayrı şeyler oldukları halde umumiyetle karıştırılan [1] iki tip tasarrufu ayırdetmekle

[1] Wealth adlı küçük kitabının (Londra 1914) Saving bahsinde bu notaya işaret eden - E. Cannan'ı - bundan müstesna tutmamız gerekir.

Bu makale yazıldıktan sonra M. Dividia çok şeyler öğreten «L'Épargne» adlı kitabında bu tefriki renkidetti. Yaptıkları münakaşadan sonra dahi kendi görüşümüzde neden ısrar ettiğimiz hakkındaki düşüncemizi buracıkta anlatmağa yerin müsait bulunmayışına çok müteessiriz.

başlıyalım. İhtiyat-tasarrufun ve bizim yaratıcı-tasarruf diye adlandıracağımız şeyin ne olduklarını görelim. Para piyasası ile sermaye piyasası denilen şeyler bu ayırma üzerine kurulmuşlardır. Biz de bunu esas olarak alacağız.

Her iki şekildeki tasarruf da gelir üzerinden yapıldığına göre ilk olarak bu kelimeden ne anladığımızı söyleyelim.

Gelecek sahitelerde yalnız nakdî gelire gelir diyeceğiz ve parayı da: en geniş mânasiyle, mevcut servet ve hizmet istokundan derhal alınıp verilmesi mümkün bir alacak olarak, kabul edeceğiz. Madenî meskûkât veya altına gayrikabili tahvil kâğıt para, kabili tahvil olan ve olmayan banka senetleri, çek ile hesaptan hesaba geçebilen banka mevduatı bunun içerisinde girmektedir.

Demek oluyor ki, zamanımızın sanayileşmiş cemiyetlerinin iktisadi hayatlarında bile mühimce bir rol oynayan aynı geliri tetkiklerimizin dışında bırakacağız. Böyle yapmamızın mucip sebebi de iktisat teorisi için muayyen tipde bir mübadele cemiyetini esas almak zaruretidir. Kaldı ki, aynı gelirleri, nerelerde kullanılacakları önceden tayin edilmiş nakdî gelirler olarak alınca bunları kendi çerçivemiz içine koymak imkânını bulmuş oluruz. Bu takdirde gelir nakdî olsaydı bunun karşılığında alacaklının eline bir hizmet veya servet olarak ne geçecek idi ise muayyen bir meblâğın burçlusu bunu kendi eliyle teslim etmiş oluyor demektir.

Muayyen bir zamanda bir insanın eline geçen meblâğların tamamına da gayrisafi gelir veya sadece gelir diyeceğiz. Ele geçen paranın nasıl ve nereden geldiği ile meşgul olmayacağız. İster eskiden mevcut bir malın satış bedeli veya eskiden yapılmış bir hizmetin karşılığı, ister avans, borç veya bunun aksine olarak eskiden bir yere yatırılmış bir alacağın tahsilinden doğmuş olsun. Hattâ hediye, bağış, miras gibi beleşten gelen meblâğları bile, nakde çevrilmeleri şartıyla, gelir anlamı dışında bırakmıyacağız. Bu hallerde alınan paranın önceden mevcut şeylerin, mal veya hizmetlerin, karşılığı olduğu doğrudur. Yalnız bu gibi paralar, başlangıçta bu mal veya hizmetleri almış olanın eline geçecek yerde, mirasçının, bağış yapılanın veya hediye verilenin eline geçecektir. Gelirin sahip değiştirmesi onun mahiyetini hiçbir zaman değiştirmez. İster ilk önce toplayan ister ondan devir alan kimse [1] tarafından kullanılmış olsun iratların nerelerde kullanılacakları

[1] Misal: Ben müteveffanın ölümünden önce sattığı çiftliğin satışından 25000 franklık bir para mirasına konuyorum. Eğer ben bu parayı sarf etmez de bir yere yatırırsam burada hiçbir suretle tasarruf yok fakat eski bir sermayenin yeniden vücut buluşu vardır. Bu söylediğimiz şekil, mirasa istihlâki mümkün bir gelir olarak değil de, kelimenin âdî mânasiyle bir sermaye göziyle bakan genel görüş ve anlayışa da, uygundur. (Yukarda adı geçen Cannân'ın «Wealth» adlı eserine bakınız S. 145)

meselesi ve ardından bu kullanmalara iktisaden takılacak adlar [1] aynı kalacaktır.

Son olarak «muayyen bir zaman» demekle neyi kastedtiğimizi belirtelim. Mesleyi ele alışımız itibariyle bu zamanı ne kadar mümkünse o kadar kısa almak faydalı olacaktır. Faraza, bir gün hatta bir saat veya bir dakika olarak alınacaktır. Biz gayri sâfi geliri ondan faydalananın kasasına aralıksız olarak giren bir para veya paraca bir değer ifade eden bir kıymet akımı olarak görmekteyiz. (Bu akım hep bir siyakta değildir: bazan bol, bazan ağır, hattâ bazan da, sanki zaman zaman beliren bir kaynaktan fışkırmış gibi, tamamiyle durmuştur.) Bilâhara bu, kasadan *sarfedilmek* üzere çıkacaktır. Gelirin *sarfedilen kısmı* ile de, bu gelirden istifade eden kimsenin yaptığı paraca ödemeleri, yani kasasından her ne âd ile olursa olsun çıkanları, anlayacağız.

Bu masraflar nelerdir? İşte, *kabili istihlâk sâfi gelirin* daha önce yapılması gereken bir tarifi üzerine dayanacak umumi mânada tasarruf kavramı, bu masrafların ne olduğu belirtildikten sonra, meydana çıkacaktır.

Hayatın bize çok zaman ayrı ayrı sunduğu durumların hepsini aynı faraziye de toplayabilmek için sade *şahsan yaptığı* hizmetlerden değil de, aynı zamanda genel olarak «sermayem» dediği ve elinde bulundurduğu [2] maddi ve hukukî vaziyetlerden [3] de gelir elde eden dir kimseyi göz önüne getirelim. Bu sermaye (nazara alınan kimse sanayici, tüccar, ziraatçı veya sadece «rentier» veya, aynı zamanda sayılanların hepsi, olduğuna göre) iptidâî madde, makine, binalar, mağazalarda stok mallar, tahsile amade alacaklar, hisse senetleri, alacak senetleri ve ilâh.. dan meydana gelmiş bulunacaktır. Mal, menkul kıymet veya kendi işletmesinin yaptığı hizmetleri sattıkça, hisse senetlerine veya alacak senetlerine ekli faiz veya temettü kuponlarını tahsil ettikçe, borçluları borçlarını ödedikçe ve ilâh.. ve ilâh.. bu sermaye o kimseye birtakım paralar elde etmek imkânını verecektir. Gerçe bu zat sermayeyi istihlâk edilecek

Tarla, ev, menkul eşya gibi aynı miraslarda böyle bir mesele bile mevzu bahis olmaz. Zira bu takdirde bizim anladığımız nakdî mânada bir gelir yoktur. Patrimuanın, cürüm teşkil eden ve gayri hukukî şekilde nakli demek olan hırsızlık için de, aynı şeyleri söyleyeceğiz. Zira bu ahlâkî fark bir yana bırakılırsa, gelir kavramı bakımından, hırsızlıkla bağış ve miras aynı tenkidlere yol açacaktır.

[1] İstihlâk, tasarruf, yeniden yapma veya işletme masrafları gibi.

[2] Sahip olduğu demiyoruz da elinde bulundurduğu diyoruz, çünkü burada farzettığımız müteşebbis istismar ettiği fabrikanın veya işlediği tarlanın sahibi değil de sadece kiracı veya ortakçısı da olabilir.

[3] Meselâ ipotekli alacaklar, devlet rantları gibi.

sâfi gelir elde etmek için meydana getirmiştir. Fakat «kabili istihlâk sâfi gelir» kasasına giren bütün bu paraların bir kısmıdır. Acaba hangi kısmıdır? Durmadan yıpranan veya mübadele yoluyla bir başkasına devrolunan veya hut da uzun veya kısa vadeli hukuki senetlerden [1] meydana gelmiş bulunan sermaye yeniden teşkil edildikten sonra geriye kalan kısmıdır.

Sermayenin *yeniden teşkil edilmesi* ile de fiziki yıpranma veya *iktisadi faydasını kaybetme* [2] sebepleriyle yapılan yenilenmeleri anlamak lâzımdır. Sâfi gelirin kaynağını teşkil eden sermayenin, kıymeti paraca ifade olunan ilk değeri bozulmadan tutulabildiği takdirde, sermayeyi yeniden teşkil edilmiş farzedeceğiz. Bu görüş ve anlayış tenkidedilebilir. Lâkin doğruluğunu göstermek ve açıklamak için burada izahlarda bulunmak da yersiz olur. [3]

Görülüyor ki her şeyden önce *yeniden teşkil etme masrafları* diye ilk bir kategori masraf ayırıyoruz. Gayri sâfi gelirin bu masrafa tahsis edilen ve amortisman ve sigorta primini de ihtiva eden kısmına yeniden teşkil etme parası diyebiliriz.

Sâfi gelire varabilmek için bir ikinci nevi masraf daha vardır. Bu, müstahdem ve işçi ücretlerini; işlenen «sermaye» gelirden faydalanan kimsenin şahsi malı olmayıp da kira ile alındığı zaman, verilen faiz ve kira bedellerini, içine alan; *sermayeyi çalışacak hale getirme masraflarıdır*. (Les dépenses de mise en oeuvre du capital)

Bu iki kalem masraf yapıldıktan sonra gelirin geriye kalanı *sâfi gelir*

[1] Yalnız daimî devlet tahvilleri bundan müstesna tutulabilir.

[2] Yeni bir icatla bir makine lüzumsuz hale gelebilir.

[3] Gerçekten yapılan tarif birçok güçlükleri peşi sıra sürükler. Bir sermayeyi yeniden teşkil, pek çok ayrı mânalarda anlaşılabilir: 1°) fizik verimliliğini olduğu gibi tutabilmek için maddi olarak yeniden teşkil etmek 2°) Her zaman aynı sâfi geliri vermesini sağlayacak şekilde iktisadi olarak yeniden teşkil etmek 3°) Bidayetdeki para değerini muhafaza edecek şekilde yine iktisadi olarak yeniden teşkil etmek;

Bu ayrı anlayışların son ikisinden hangisinin (muhakkak ki birincisi bizi ilgilendirmez) burada tercih edilmek lâzımgeldiğine karar verebilmek için uzun bir münakaşaya lüzum vardır. Lâkin böyle bir münakaşa bu etütte faydasız olur. Gerçekten, bir şahsın veya bir şirketin gayri sâfi gelirinin, tasarrufunu (épargne) meydana getiren bölümünü *tam olarak ölçmek* istersek, işte o zaman böyle bir tartışmaya zaruret vardır. Tasarrufu sadece tarif etmek istediğimiz zaman bu lüzumsuzdur. Zira tasarrufun mekanizmasını, menşei ve tesirlerini incelemek için gayri sâfi gelir de tasarrufu meydana getiren veya getirmeyen şeyin tam ve noksansız olarak hesabına ihtiyaç yoktur. Gayri sâfi gelirden, bir meblâğın da sermayenin yeniden teşkiline ayrıldığını bilmek, kifayet eder. Geçerken şuna da işaret edelim ki *amortismanı* ve *sigorta primini* sermayenin yeniden teşkili masrafları içine koymakla sigortanın bizim anladığımız mânada *tasarruf* (épargne) sayılamayacağı neticesini kabul etmiş oluyoruz demektir. Burada da bütün tariflerdeki kadar keyfi hareket payı vardır. Fakat meselâ Cannan ve Pigou sermayenin yeniden teşkilinin ne demek olacağını tariftan dahi çekinmişlerdir. (Bak. Wealth S. 148-149, Wealth and Welfare, Bölüm I)

veya kabili istihlâk (*consommable*) gelirdir. Gelirin bu kısmı hiçbir sermaye kaybına yer vermeden istenirse tamamıyla istihlâk edilebilir. Zira sermayenin yeniden teşkili ve işler bir hale konulması için gereken meblâğlar [1] ayrılmıştır.

Sâfi gelir üzerinden de iki yeni nevi masraf yapılacaktır: İstihlâk masrafları ve tasarruf (*épargne*) masrafları. Sahibine *doğrudan* veya - eğer söyleyiş hatalı olmazsa - «nihâî» bir fayda sağlayacak mal ve hizmetlere harcanan masrafların tamamına istihlâk masrafları (*dépense de consommation*) diyeceğiz. İktisadi mânada istihlâk, müstehlike bir tatmin bahşetmesi, onun refahını artırması, sihhat, bilgi, zevk, keyf ve ilahir bakımlardan bir şey vermesi, bir kelime ile iktisadî değil fakat psikolojik ve fizyolojik bir eşit değer hazandırması itibarıyla hem lüzumsuz ve faydasız tahripten hem de verimli (buhar kazanındaki kömürde olduğu gibi) tahripten ayrılır. İstihlâk edilmiş mal veya hizmetin behemehal tahrip edilmiş olması şart değildir. (Tablolar bahçeler, evler gibi) [2]. Fakat ister tahrip edilsin ister edilmesin yeni bir iktisadî değer yaratılmasında da kullanılmamaktadır. Bu yazımızda maddi gelirin kabili istihlâk (*Consommable*) mal ve hizmetlere sarfedilenlerini kısaca «bir geliri harcamak, *Consommer un revenu*» şeklinde ifade ettiğimiz olacaktır.

Söylemeğe lüzum yoktur ki herhangi bir devrede sermayenin yeniden teşkiline tahsis olunacak paralarla istihlâk masrafları yapılmış olabilir. Bu takdirde sermaye sahibi «sermayesini yediğini» sermayenin noksansız olarak teşkilinin mümkün olmadığını bu devre sonunda, blâncosunu kapadığı zaman görecektir. Böyle bir durumda tasarrufun (*épargne*) vücut bulamayacağı pek tabiidir.

Sözü son olarak getireceğimiz tasarruf (*épargne*), geleneğe bağlı iktisat terminolojisinde, tasarrufta bulunan bir kimse tarafından eskiden elinde bulundurduğu [3] kaynaklara ilâveten yeni bir kabili istihlâk sâfi gelir

[1] Her kategori masrafın neye baliğ olduğu çalışma yılı sonunda bilinebilir. Demek ki bu meblâğlar sarfedildikten, zamanı geçtikten sonra şu veya bu adla anılacak hale gelebilir.

[2] Biz eski olduğu kadar da halledilememiş bir münakaşaya, zevk için bir ev satın almanın bir tasarruf masrafı mı yoksa bir istihlâk masrafı mı olduğu münakaşasına, girmiyecemiz. Böyle bir tartışmanın burada üzerinde durulan konu bakımından hiçbir önemi yoktur.

[3] Tasaarufta bulunan bir kimsenin teknil cemiyet için yeni bir yaratma olmadan da kendisine yeni bir gelir kaynağı yaratabileceğine işaret edelim. Meselâ: 1°: işlemekte bulunan bir gelir kaynağını satın alması (temellüki tasarruf=*épargne acquisitive*) 2° Tasarrufun ödünç alan tarafından istihlâk edilmesi hallerinde olduğu gibi. Son halde para, tasarruf edenden gayrı bir kimse tarafından istihlâk edilmiştir. Birinci halde ise cemiyet için yeni bir gelir kaynağı bulunup bulunmaması tamamıyla satıcının tasarruf yapandan aldığı parayı nereye ve nasıl harcıyacağına bağlıdır. Paranın istihlâk mi edileceği yoksa yeni bir kaynağın teşkiline mi yarayacağı hususunda karar verecek bu satıcıdır. Yazımızın bundan sonraki kısmında, eğer aksi işaret edilmezse, tasarrufun topluluk için yeni bir gelir kaynağının tesisi ne müncer olduğunu kabul edeceğiz.

kaynağının (hisse senedi veya tahvil almak, yeni bir fabrika veya ticarî müessese kurmak veya eskisini genişletmek, toprağı islah etmek ve ilâh... ve ilâh... gibi yaratılmasından ibarettir. Görülüyor ki bu masraf, ilk sermayenin yeniden teşkili için sarfedilen paralardan hiçbir bakımdan ayrılık göstermeyen bir masraftır. Ayrı bir ad alışının sebebi ilk iki katagori masraf yapıldıktan sonra ortaya çıkmış olması dolayısıyledir.

Görülüyorki tasarruf (Adam Smith'in, Walras'ın, Cannan'ın tarifi de budur) sadece özel karakterde bir masraftan ibarettir. Söylenilen şekilde kullanılan geliri temsil eden paraya da, yukarki tarif genişletilerek «tasarruf» denilmektedir. İktisatçıların inzibatsız dilinde tasarruf, hem bir idarî tasarrufu, hem de bu idarî tasarrufu ifa için gerekli gelir parçasını temsil etmektedir.

Tasarruf fikrini «bir kenara koyma», «ihtiyata ayırma» fikriyle (bu düşünüş hususiyile Fransızların tasarruf hakkındaki görüşlerine uyar) karıştırmak alışkanlığında olan herkes bu tezaadın içine düşmüş demektir.

Adam Smith, İngilizlerin, Fransızcaya tasarruf «épargue» diye çevirdiğimiz Saving kavramının altındaki bu saklanmaz garipliği görmüştü. Smith şöyle diyor: «tasarruf edilen her şey sonunda istihlâk olunur.» Hem yanlış hem de münasebetsiz bir formül. Burada üzerinde durduğumuz tasarruf kavramının doğmasına sebep olduğu, şüpheli ve iki mânalı sayısız formüllerden bir tanesi. Önce tasarrufu istihlâkin mukabili olarak alıp da sonunda ikisini bir tutmak kötü bir kelime oyunu olmaz mı? Nitekim Edwin Cannan pek yerinde olarak A. Smith'i «bir yeni sermayeyi istihsal eden amelelerin aldıkları ücretleri bizzat o sermaye ile karıştırmakla» itham etmiştir.

Smith'in formülünü gerçek hale getirmek için onda küçük bir değişiklik yapmak ve «her tasarruf edilen sarfedilmiştir» demek kâfidir. Zira, yukarıda yapılan tarife göre tasarruf da bir nevi masraftır. Yalnız benim anladığım mânada bir istihlâk masrafı, mevcut servetin azalma veya aşınmasına vardığı halde tasarruf masrafı, tersine olarak, yeni bir gelirin yaratılmasına münceer olmaktadır. Smith kendi düşüncesinde, işçilerin kabili istihlâk bir maddenin yapılmasında kullanılmaları halini, işçilerin yeni bir gelir kaynağı yaratmağa çalışmaları durumu ile kıyaslamaktadır. Her iki halde de işçiler ücret almakta ve onu istihlâk etmektedirler. Fakat bu iki durum arasında şu fark daima mevcut kalmaktadır: Durumun birisinde zatî istihlâkimde işçilerinkine eklendiği halde diğerlerinde, tasarruf vaziyetinde, tersine olarak kendi istihlâkim diye bir şey yoktur. Gelirim, istihlâk edileceği yerde yeni bir gelir kaynağı haline getirilmektedir.

Demek oluyor ki herkesin anladığı mânada tasarruf gelirden yapılan bir masraf (une dépense de revenu) dir.

Bununla beraber Fransızcada tasarruf kavramı ihtiyat (=réserve) fikrine sıkı sıkıya bağlıdır. Acaba bir tasarruf teorisinde bu fikrin hiçbir yeri yok mudur?

Tam tersine ihtiyat fikri tasarruf teorisine tabii bir şekilde girer. Yalnız bir gelirin ihtiyata ayrılması biraz evvelkinden büsbütün başka bir ameliyedir. Ve öyle sanıyoruz ki bunu *ihtiyat tasarruf* (= épargne-réserve) gibi ayrı bir terimle adlandırarak diğerinden ayırmak uygun olur.

Gayri safi gelirin zarurî olarak sarfedildiği dört kanalı, biraz önce göstermiştik. Bu dört masraf kanalı bir arada alınınca geriye gayri safi gelir kalmaz. Fakat gayri safi gelirin buralara sarfedilmeden önce çok zaman bir havuzda (réservoir) durduğunu söylemeyi ihmal etmiştik. *Gerçekten yukarda bahsettiğimiz masraflardan her biri ya gelirin geldiği anda derhal yapılır veya daha sonra yapılır.* Hakikatte bir gelirin toplanma zamanı ile sarfedilme zamanı arasında, ne olursa olsun, ekseriya hayli vakit geçer. İlerde nereye sarfedilirse edilsin, gelirin her cüz'üne aynı şekilde tatbik edilen bu ihtiyata ayrılma (= mise en réserve) keyfiyeti; gelirin tasarrufta (épargne) değil her türlü kullanılma yolu masraf şeklinde olduğuna göre, masrafın bütün kullanılma yollarına aykırıdır. Biz, iktisatçıların kısaca tasarruf diyeverdikleri bu ihtiyata konma keyfiyetini diğerinden ayırdetmek için buna ihtiyat-tasarruf (= épargne - réserve) denilmesini, ve hemen hemen bütün iktisatçıların tasarruf ile kastettikleri gelir kaynaklarının da *masraf - tasarruf* (= épargne - dépense) veya yaratıcı tasarruf (= épargne - Créatrice) diye adlandırılmasını teklif ediyoruz.

İhtiyata konulmuş meblağlar çok çeşitlidir ve zamanımız iktisadi hayatında, eskiden bilinmiyen ve gittikçe ehemmiyeti artan, bir rol oynamaktadır. [1] Yarının veya öbür günün masraflarını karşılamak üzere ayrılmış bütün *özel paraları* - ölüm, hastalık veya kaza gibi daha uzak ihtimaller göz önünde tutularak bir yana konulmuş meblağlar - ve nihayet «susanınca içilmek üzere» ayrılmış bir bardak şerbet gibi muayyen bir gaye olmadan her hangi bir ihtimal için bir kenara atılmış paraları, ihtiyat arasında saymak lâzımdır. İhtiyatın bir kısmı iddihar edilmiş (thésaurisée) veya doğrudan doğruya para olarak saklanmış meblağlar olabilir. (Zira para biriktirme - thésaurisation - genel bir tasarruf şekli değil fakat bir ihtiyat - tasarruf («=épargne réserve» numunesidir.) Bununla beraber, zamanımız cemiyetinde, ihtiyata ayrılmış paralar gittikçe daha fazla, bir yere yatırılmaktadır (placées). Yalnız şunu derhal söyliyelim ki yatırılma keyfiyetinden bu meblağların hangi maksatla bir kenara konulmuş ise o maksat tahakkuk ettiğinde alınıp sarfedilmek üzere muvakkat bir zaman için ödünç verilmesini kas-

[1] 177 nci sayfadaki nota bakınız.

detmekteyiz. Nitekim bu paralar tevdiat bankaları, tasarruf sandıkları, sigorta şirketleri gibi müesseselerde toplanmakta ve bu müesseseler bunları istenildiği anda iade etmek imkânını elde bulundurarak tekrar tedavüle sevkettiktedirler. Bu şekilde biriken ve ödünç verilen milyarların önemi-ki bu ehemmiyeti Adam Smith aklından bile geçirmemiştir gün geçtikçe artmaktadır.

II

PARA PİYASASI VE MALİ PİYASA

İhtiyat - tasarrufla yaratıcı - tasarruf arasındaki hayli zaman meçhul kalmış olan tefrik, birine *para piyasası* veya kısa vâdeli sermaye piyasası, diğerine *malî piyasa* veya uzun vâdeli sermaye piyasası, denilen iki büyük piyasa arasındaki tefrikin temelini teşkil eder. Bu ayırma iki piyasayı birbirinden ayırt eden farkları da izah eder. İşte ehemmiyeti de buradadır. Bu iki piyasayı birbirinden ayıran çizgi hiç şüphesiz ki bizim çizdiğimizize *ıptı ıptına* uymaz. İktisadın teorik tasnifleri tekabül ettikleri pratikteki müesseselere pek nadiren tamamı tamamına uyarlar. Tatbikatta ihtiyat - tasarrufun bir kısmı uzun vadeli sermaye piyasasında arz olunur. Buna karşılık bazanda yaratıcı tasarruf para piyasasında kalır. Bununla beraber bu iki piyasanın en mühim karakterleri, geniş ölçüde oralardaki iki ayrı nevi sermayenin tesiri altında vücut bulmuştur. Bunlardan en göze çarpanlarını kısaca kaydedelim:

1°— Yaratıcı tasarruf bazan doğrudan doğruya sahipleri tarafından kullanılır. Bazan da hisse senedi ve tahvil alımında istimal olunur. Her iki halde de yeni teşebbüslerin kurulmasına, sanayide ve ziraatte iyileştirmeler - améliorations - yapmağa yarar. Devlete, Vilâyetlere ve komünlere masrafları için gerekli meblağları - istikraz yoluyla - sağlar.

«Bir memleketin tasarrufu» adı altında toplanan şeyleri işte bu meblağlar meydana getirir. Kayıplar, eski sermayeler üzerinde yapılan tahrip ve istihlâkler çıkarılıp mümkün olan sıhhat ve doğrulukla bir tahminde de bulunulursa yaratıcı tasarrufu ifade eden meblağlar ayrı milletlerin nasıl bir sür'atle zenginleştikleri hakkında bize bir fikir verebilir. Bu tasarrufun gürlüğü memleketin yıllık gelirinin bolluğuna ve daha yerinde bir tâbirle zenginleşme arzusu ve teşebbüs zihniyeti diyebileceğimiz «tasarruf kudretine» göre değişir. Bu tasarrufun yıllık yekûnu normal zamanlarda yavaş yavaş, ani bir çıkış veya iniş kaydetmeden, değişir. Bunu, topraktan araliksız fıskıran ve meydana çıkar çıkmaz da daha önce vücut bulmuşlara eklenmek üzere yeni evler, yollar, gemiler, demiryolları, fabrikalar, makineler, ibtidai maddeler. ve her çeşidinden mahsullere inkilap eden mütemadi bir akıma benzetebiliriz.

Borsa pazarları bütün bu işlerde büyük kolaylıklar sağlarlar. Bununla beraber bu işlerin olması borsanın varlığına da bağlı deyildir. Borsaların kurulmalarından çok evvel fabrika sahipleri imalâthanelerini genişletiyorlar, tüccarlar mağazalarını büyütüyorlar, gemiciler filolarını çoğaltıyorlar, ve ziraatle uğraşanlar topraklarını iyileştiriyorlardı ;

2°— İhtiyat - tasarruf ise, tersine olarak, ödünç verildiği zaman da kısa ve geçici bir zaman için verilebileceğinden, tedavüle girse de bir müddet sonra tedavülden çekilir. Tedavülde, ancak istenildiğinde oradan çekilmek ihtimali mevcut bulunduğu zaman, kalır. İhtiyat - Tasarruf tedavüle girebilmek için kolaylıkla çekilmesini sağlayacak banka, borsa, tasarruf sandığı gibi müesseselerin varlığına ihtiyaç gösterir. Zira eğer bu kurullar bulunmazsa istenildiği zaman tedavülden çekilmesi inkânsızlaşır veya bağlandığı malın umumi mübadele edilebilme hassasına göre çok güçlkle çekilebilir bir duruma düşer. Nitekim tedavülden kolaylıkla çekilmesini mümkün kılacak mekanizma kuruluncaya kadar ihtiyat - tasarruf biriktirme - thésaurisation - olarak kalmıştır. Bundan dolayı da nispeten yeni zamanlarda mübadelede bir rol oynamaya başlamıştır. [1]

İhtiyat - tasarrufun kolaylıkla tedavülden çekilmesini sağlayan mekanizma şu prensipe dayanır: Fasılasız olarak kendine gelen yeni meblağlarla geri alınan eskileri ödemek. Bankalarda ve tasarruf sandıklarında yatırılmış meblağlar aşağı yukarı yüzde bir nispetinde, ve para olarak ödenir. Bu da tedavülden çekebilmenin garantisidir. Banka veya sandık, çekilen veya eskiden yatırılmış olup da istenen meblağlarla normal olarak bunlardan fazla olan yeni yatırılan paralar arasındaki farkı bir yere «yatırabilir». Menkul kıymetler borsalarında ise, yeni yaratıcı tasarrufun aralıksız akması sayesinde eskiden yatırılmış paralar kolaylıkla geri çekilebilir. Yeterki bu paraların yatırıldıkları tahvillerde bir kıymet değişikliği olsun. Hattâ borsada yapılan muamele röporsa, bu kıymet değişikliğine bile ihtiyac yoktur.

[1] Diderot ve Alembert'in ansiklopedisindeki «tasarruf=épargne» makalesinde şu garip hükmü okumaktayız: «Zamanımızda Fransızlar kadar tasarrufa ehemmiyet vermeyen, tasarruf işiyle uğraşmayan ve binaenaleyh onlar kadar muztarip, ve hayatın sefaletine maruz bir millet belki de yoktur» Buna çare olmak üzere de müellif ne miktar olursa olsun her meblağın serbestçe yatırılıp çekilebileceği sandıklar kurulmasını tavsiye ediyor. Bu sayede «bugün çalışmadan duran büyük küçük sayısız meblağlar topluluk içinde tedavüle sevk edilmiş olacaktır» Biraz ilerde ise «Fransızların tasarruf mevzuunda komşu milletlerden çok aşağı durumda olduğunu» tekrarlıyor. Halbuki geçen Umumi Harbten önce Fransızlar için kimse böyle demezdi. Fransa en ileri bir tasarruf diyarı diye tanınırdı. Bu garipliğin sebebi yukarkı metinde ihtiyat - tasarrufun ele alınmış olmasıdır.

Bir an için bu sosyal mekanizmanın durduğunu farzedelim, ihtiyatların bankalara akımının veya durmadan yeni plâsman yerleri arıyan yaratıcı - tasarruf hareketinin durduğunu düşünelim: Derhal ihtiyat - tasarruf da tıkanır, hareketsiz bir hale gelir. Fakat normal ahvalde ihtiyat - tasarrufun istenilen saatte geri çekilmesi o kadar kolay ve basittir ki bütün bunlar kimsenin nazarı dikkatini celbetmez. Halbuki bir buhran baş gösterecek olursa veya daha yeni bir misal almış olmak için, bir harb tehlikesi başgösterirse, bu akım duracak veya yavaşlayacak, buna karşılık, paralar durmadan çekilecektir. İşte o zaman içtimaiyatçı için son derece enteresan olan şu hâdise ayan beyan kendini gösterecektir: *ferdî tasarrufların en başında gelmesi gereken ihtiyat - tasarruf hâdisesi mübtaç olduğu bir içtimai mekanizma sayesinde işliyebilir.* Bu sosyal mekanizma bozulunca ferdî tasarrufların tahrik ettiği bu hâdise de durur. Eğer ihtiyat - tasarrufun topluluk hayatının fasılasız devamına bu kadar yakından bağlı olduğu açıkça bilinseydi - bir başka deyimle iktisadî hayatın bu cephesi daha az ferdiyetçi bir gözle görülebilseydi - 1914 te karşılaşılan birçok nahoş şeyler bertaraf edilmiş olur; normal hali devam ettirmek için gerekli tedbirler peşinen alınır, ve bankalarda mevduat hakkında ilân edilen moratorium'a belki de lüzum kalmazdı [1].

3° — Para piyasası ve malî piyasa diye ikiye ayırdığımız piyasalar arasındaki bir fark da şudur.

Yukarda yaratıcı tasarrufu, kaynağından çıktığı ve tahrip veya istihlâk edilmediği nispette, derhal evler, demiryolları, fabrikalar gibi gelir getiren maddî mallara tahvil eden devamlı bir akıma benzetmiştik.

İhtiyat tasarrufu da bir şeye benzetmek gerekirse bunu bir havuzu dol-duran ve mütemadiyen değiştirilen bir suya benzetmek doğru olur. Havuzun seviyesi durmadan değişir. Havuza bazan hepsi birden sonuna kadar açılmış bazan bir kısmı kapanmış veya kısılmış çok sayıda musluktan her an değişen bir miktarda su gelmekte ve gayri muntazam bir şekilde açılıp kapanan borulardan da bazan hızlı bazan yavaş bu su dışarıya akmaktadır. Suyun girişi ile çıkışı arasında hiç de uygunluk yoktur. Bundan dolayı da havuzun seviyesi sık ve âni değişimlere maruzdur. Kuponların ödeneceği günlerin arifesinde yahut hâsılı kısa bir zaman için bankalarda mevduat olarak bırakılan büyük bir istikrazın akdini takibeden günlerde ihtiyat - tasarruf bankalarda birikir. İşte bu sıralarda havuzun seviyesi birden yükselir. Tersine olarak âni para çekmeler havuzun seviyesini, yükselişinde olduğu gibi, birden bire düşürür.

Bu benzetişde havuzun seviyesi, piyasadaki miktarı zaman içinde büyük değişikliklere mâruz bulunan ihtiyat tasarrufun arzını temsil etmektedir.

[1] Bu makale yazıldıktan sonra beliren 1929 - 1932 dünya buhranının peşi sıra sürüklediği hadiseler bu vaktıyı herkese öğretti.

Bu son derece gayri müsavi arza karşılık talep de âni değişikliklere mâruzdur. Üçer aylık devreler sonunda, bazı mevsimlerde hasat zamanında ve ilâh... Kısa vâdeli paralara karşı büyük ihtiyaçlar belirir. O kadar ki ihtiyat tasarrufun ödünç alma fiyatları büyük değişmelere uğrar. Nitekim yaratıcı tasarrufun faiz haddi yavaş yavaş, bir çok yıllara yayılan uzun devrelerle değiştiği halde (meselâ 1875 ile 1895 arasında, faiz haddini % 5 ten % 3 e indirmek için yirmi yıl; ve harbten önce % 4,5 civarına çıkarabilmek için de yine bir o kadar zamanın geçmesi icabetmiştir) ihtiyat-tasarruf olarak biriktirilmiş paraları en iyi bir şekilde temsil eden iskonto fiyatı, durmadan ve âni olarak, inip çıkmaktadır. Bu iki faiz haddini biraz uzunca bir devre için bir kâğıda çizecek olursak iskonto haddini gösteren eğrinin (münhani), faizi temsil eden âdeta bir çizgiyi, iki yanına yaptığı kıvrıntılarla çerçevesiyen yilankavi bir hat manzarası gösterdiği görülür.

4° — Günün hâdiseleri arasında yer almış bir vaka da bu ayırma ile izah edilmiş olacaktır. Fiyatların yükseldiği her devrede, kıymetli madenlerin istihsalinde veya sadece kâğıt para basmakta bir artma olur. Bu artma neticesinde, piyasaya gelen para akımında büyük bir çoğalma görülür. İşte böyle zamanlarda piyasadaki bu para bolluğu sermayenin çoğaldığı zannını uyandırır. Ve bir çokları bu sermaye bolluğunun faizi düşüreceği hayaline kapılırlar. Halbuki nominal gelirin artması demek olan bu para bolluğu *vatandaşların masraflarında yaratıcı tasarrufla istihlâk masrafları arasında yapageldikleri ayırma miktarında behemehal bir değişiklik yapmalarını icabettirmez*. Diğer yandan da ancak ferdî masraflardaki bu ayırma miktarlarında tasarruf lehine bir değişme olduğu takdirde faiz haddinde bir düşme beklenebilir. O da yaratıcı tasarrufun artan arzına karşılık talebin aynı kalması veya aynı nispette yapılması şartıyla. Lâkin ne yapalım ki bu faraziyelerin, farzolunan hal ve şartlar içinde, tahakkuk etmesi genel olarak imkânsızdır. Zira kâğıt para (eğer ortadaki para bu ise) bütün fiyatları yükseltir. Bu arada maddî sermayelerin - Capitaux matériels - fiyatı da istihlâk mallarının fiyatları derecesinde yükselir. Makineleri veya iptidai maddeleri bu yeni fiyatlar üzerinden satın alabilmek için daha çok paraya ihtiyaç görülecektir. Bunun neticesinde de *tasarrufa olan talep azalacak yerde artacaktır*. Bir yandan da fiyatlardaki yükselmelerin zaruri neticesi olan gelirlerdeki nominal artma, meydana gelecek tasarrufu alabilmek için yarışan müteşebbislere, aynı miktar tasarruf için, eskisine nazaran daha fazla faiz ödemek imkânını vermektedir. Bu takdirde de faiz, düşmek şöyle dursun, yükselir.

İskonto piyasasında da aynı müşahadeyi yapma imkânı vardır. Para bolluğu, fiyatların umumi seviyesini ve nominal gayri safi geliri yükseltmek

suretiyle müteşebbisleri ve bütün özel kişileri, bir yandan kasalarında daha çok ihtiyat para bulundurmağa mecbur tutar; (şimdilik yükliyeceği diğer mecburiyetleri bir yana bırakıyoruz) diğer yandan da onlara bunu yapabilmek imkânını verir. İşte birçok diğer şekiller arasında bankalardaki mevduatın çoğalması ile kendini gösteren ihtiyat-tasarrufun yükselmesinin sebebi budur. Harb her tarafta bu yükselişi çok muazzam hadlere çıkardı. Lâkin bu yükselme; parayı, sermayeyi, tasarrufu aynı mânaya gelen terimler olarak anlıyan kimseleri hayrette bırakarak, iskonto haddini düşürecek yerde, hemen umumiyetle kendisiyle beraber, yükseltti. Bununla beraber, bu yükselişi çok tabii saymak gerekir. Zira paranın çoğaldığı devirlerde, yaratıcı tasarruf için sayılan sebeplerin tesiri altında artan talep, umumiyetle *arza takaddüm eder*. Ve böylece iskonto fiatı da eskisinden yüksek bir fiyat üzerinde teessüs eder. Harbe tekaddüm eden devrede, 1895 ten 1914 e kadar, altın akımının devamı müddetince bu hâdisenin bilhassa teyyüt ettiğini görüyoruz. Bugün de teyyüt etmektedir.

Bir kelime ile yeni para akımı, gayri safi gelirin nakdi ifadelerini değiştirmekte, gayri safi geliri ölçen rakamları kabartmaktadır. Buna karşılık ne gayri safi gelirin bölünerek aktığı dört masraf kanalında, ne de bu dört kanal ile gelirin bir kısmının ihtiyat olarak bırakıldığı havuz arasında, aynı *nispetlerde bir değişiklik* yapmamaktadır. Para çoğalmakta, tasarruf arzı olduğu gibi kalmaktadır. Halbuki ancak tasarruf arzındaki bir değişiklik onun ödünç verilme fiyatını -iskonto haddini- değiştirebilir.

Lâkin iki nevi tasarruf üzerinde yukarda yaptığımız ayırma akılda iyice tutulacak olursa bu söylenen hâdiseler, kolaylıkla izah olunabilir. İhtiyat - tasarruf *gayri safi* gelirin tamamı üzerinden ayrılır. Yaratıcı - tasarruf ise munhasıran *safi gelir* üzerinden ayrılır. Bu tasarrufların arzedildikleri piyasalar bu şekilde ayrı kaynaklarla beslenince, sebep oldukları hâdiselerin biribirinden farklı olması pek tabii olmak gerekir. [1]

Bu kısmı bitirirken ihtiyat - tasarruf hâdisesinin dikkate değer bir içtimai görüşünü de kaydedelim.

Topluluk hayatının ortaya çıkardıkları olayların ferdi hayat vakalarının basit bir toplamından ibaret olmadığını; içtimai hayatın ortaya şartları ve ifadesi ferdi hayata uygulandığında tezatlı neticeler doğuracak imkânlar çıkardığı kim bilir kaç defa işaret edilmiştir.

İhtiyat - tasarruf bunun delillerinden bir tanesidir. Bir bankaya yatırıl-

[1] İhtiyat - tasarruf haddi ile yaratıcı - tasarruf haddinin anormal şartlar içinde birbirinden ne kadar büyük nispetlerde ayrılacaklarını son on yıl n hâdiseleri büyük bir açıklıkla ortaya koymuş bulunmaktadır.

dığında hem banka hem de yatıran kimse bu ihtiyat - tasarrufu kullanabilir. Tasarruf sahibi parasına sanki kendi kasasındaymış gibi tesahüp edebilir. Diğer taraftan da bu para banka tarafından halka ikraz edilmiştir. Robinson'un kendi incir veya patates ihtiyatlarına aynı zamanda hem malik olmasına, hem de elinden çıkarmış bulunmasına imkân var mıdır? Bunun sebebi burada kaydettiğimiz hâdisenin şartı olan bir şeyin, *ihtiyatların tedavülünün*, cemiyet tarafından yaratılmış olmasıdır. Bu tasarrufları bir yere toplayıp biriktiren bankalar bu tedavülden faydalanma imkânını bulmuşlar ve işaret olunan tezadın - Paradoxe - çıkmasına da sebep olmuşlardır.

Bundan başka ihtiyat - tasarruf, Marx ve onun mektebine mensup olanların çok zaman ileri sürdükleri, fakat vakaların nadiren teyit ettikleri bir hakikate de iyi bir misal vermektedir: Sosyal hayattaki kemmi - quantitatif - bir değişme çok zaman keyfi - qualitatif - bir değişmeyi de peşi sıra sürükler.

Bankalarda biriktirilen tasarruflar ne kadar bol olursa, istenilen zamanda bu parayı geri almak o kadar kolay olur. Ayrıca kullanılma imkân ve miktarları da o nispette artar. Para biriktirmenin - Thésaurisation - lüzumsuzluğu ve faydasızlığı da o nispette meydana çıkar. Bir milyon mevduata sahip bulunan büyük bir banka bunun dörtte üçünü en ufak bir tehlike dahi bahis mevzuu olmadan kamuya ödünç verebilir. Halbuki 100 000 franklık mevduatı bulunak bir küçük banka için 50.000 frangın geri çekilmesi bir tehlikedir. Bankaya para yatırırların miktarı ne kadar çok olursa, çekilecek paraları karşılamak için gerekli yeni mevduatın akımı o nispette teminat altına alınmış olur. Bankaya para yatırırların adedi az olduğu takdirde ise, bankaya vaki olacak mevduatlar arasındaki zaman uzar. Binnetice bu arada bir mevduat sahibinin gelip parasını çekmesi tehlikesi bir hayli artar.

Borsa kıymetlerine yatırılmış ihtiyat - tasarruflar için de durum aynıdır. Piyasa ne kadar geniş olursa, esham ve tahvilât talebi de o kadar çok ve devamlı olur. Ayrıca bu şekilde ihtiyat meblağlar ayırma usulü de o nispette taammüm eder.

Borsa veya bankanın işlerinde karışıklık baş gösterince, muamelelerinde bir azalma zuhur edince, biriktirmenin - Thésaurisation - yeniden ihtiyat - tasarrufun normal şekli olarak belirdiği görülür.

Böylece, bir işin üzerinde ticaret yapanların çoğalışı, bir piyasanın genişleyişi, mevduatların bankalarda temerküz etmeleri gibi hepsi de kemmi - quantitatif - olan birtakım hâdiseler, tamamiyle keyfi - qualitatif - bir hâdise olan ihtiyat tasarrufun usulü ve tarzı üzerinde müessir olmakta ve değişiklikler yapmaktadır.